

V I C

Arquetes reliquiari barroques i hagiografia al Bisbat de Vic

per JOAN ARIMANY I JUVENTENY

Les arquetes són una de les tipologies més destacades entre la diversitat dels reliquiari que es conserven a les parròquies del Bisbat de Vic. La utilització d'aquests continents de restes sacres es va iniciar a l'alta edat mitjana amb l'increment de l'interès per mostrar aquestes possessions. La recent identificació de l'arqueta barroca dels Sants Màrtirs de Manlleu, entre les peces d'orfebreria del Museu Episcopal de Vic i que es donava com a desapareguda des de 1936, ha posat en relleu la importància d'aquest model de peça, especialment en època barroca, quan va assolir el seu màxim nivell d'elaboració artística.

El segon concili de Nicea, l'any 787, indicava la necessitat d'utilitzar relíquies en la consagració d'altars. Aquesta pràctica, que recordava les celebracions eucarístiques damunt mateix de les tombes dels màrtirs, es va generalitzar durant l'alta edat mitjana. En el mateix segle VIII, però, la litúrgia franca va admetre la col·locació de relíquies damunt dels altars i a finals del segle següent aquest va esdevenir un hàbit estès per la seva zona d'influència. Així, les relíquies deixaven d'estar amagades dins les lipsanoteques als reconditoris dels peus d'altar per prendre un protagonisme visual dins el mobiliari interior dels temples. Igualment, podien ser utilitzades en manifestacions col·lectives de devoció mostrades pels fidels. De les primeres referències documentals, a Catalunya, sobre

Arqueta de sant Fortià de Torelló.

un reliquiari amb forma d'arqueta és el que va descriure Mn. Pere Pujol després de la seva estada a Sant Martí de Tost "una arqueta o cofret, senzill, de fusta, recobert d'un lleugeríssim aplacat metàl·lic, de tonalitat grisenca, en tota la superfície exterior, molt desgastat pel refec del temps. La part superior o tapa era lleugerament bombada, amb una anella-agafador al mig on cabien els quatre dits de la mà. Tenia tancadura lateral, ben conservada. Les seves mides feien així: 320 x 210 mil·límetres per 110 d'alçària" i que es dataria de finals de la dècada de 1030 o principi de la següent. Sembla que estaria relacionat amb la tramesa de relíquies que va fer el bisbe-abat Oliba a Arnau Mir el 1040.

Les arquetes eren utilitzades quan calia guardar certa diversitat de relíquies d'un mateix o de diversos sants però que no necessitaven, com en el cas de cossos sencers, de sepulcres o arques majors. A Catalunya se'n conserven una bona quantitat d'època romànica. Podien ser de fusta, com la preservada al museu del monestir de Sant Joan de les Abadesses, l'arqueta de Tavertet reutilitzada com a copó (MEV 4672) o l'arqueta reliquiari de fusta profusament pintada (MEV 4157), o també podien ser de fusta recoberta de metall o, directament, de coure sense descartar d'altres materials. La forma solia ser rectangular amb tapa de doble vessant o apiramidada que, ocasionalment, podia ser coronada amb cresteria ornada amb

diferents motius. La decoració era variada i podia contenir pintures d'escenes o personatges del Nou Testament. En el segle XIII es van generalitzar les manufactures de Llemotges així com també era usual aprofitar arquetes provinents de l'àrea musulmana, que les concebia com un present en les relacions socials i que, per tant, havien estat pensades més aviat com joiers.

A l'època de l'estil gòtic, l'orfebreria entra de ple en l'elaboració d'arquetes. Núria de Dalmases en destaca dues formes bàsiques, les de tipus urna, amb ornamentació cisellada o repusada com és el cas de l'arqueta de Sant Llorenç de 1340-1350 (MEV 2227) o les que prenen l'aspecte exterior d'un temple gòtic, com la de sant Patllari de Camprodon de principis del segle XIV; puntualment també poden ser de pedra policromada com la dels Sants Màrtirs de Vic, Llucià i Marcià, de finals del mateix segle (MEV 10658).

El segle XVII és un altre moment de gran producció en orfebreria catalana dirigida a reliquiari en forma d'arqueta. És l'època immediatament posterior al concili de Trento que animava, en un dels seus preceptes, a la devoció vers les restes de sants, amb el degut control eclesiàstic; el moment, també va coincidir amb la redescoberta de les catacumbes romanes d'on van sortir una gran quantitat de relíquies de suposats màrtirs cristians dels primers segles. En aquest temps de gran fervor de la religiositat popular, manifestada amb diverses i seguides expressions col·lectives, es promouen els patronatges de sants amb relíquies venerades des de l'edat mitjana i s'institueixen de nous amb restes de recent arribada de la ciutat de Roma. Artísticament, es poden distingir uns i altres pel fet que, els primers, solen ser representats en escenes atribuïdes a les seves suposades biografies, carregades de miracles i esdeveniments propis de la llegenda; els segons, per la manca d'una tradició consolidada, només se solen representar amb figures estàtiques.

Arquetes barroques al Bisbat de Vic

Al Bisbat de Vic hi ha grans i bells exemples d'arquetes reliquiari. Són precioses obres d'art, generalment d'argent, que servien com a ric embolcall de caixes de fusta dins les quals es trobaven les relíquies venerades.

L'arqueta de sant Fortià és l'estoig on es guardaven les suposades relíquies d'un dels Sants Innocents morts en mans dels sicaris del rei Herodes. La veneració, a Torelló (Osona), arrenca a l'edat mitjana i s'atribueix la seva presència al present fet per uns croats del lloc a finals del segle XIII. L'arqueta esdevé un precedent a l'orfebreria de la centúria dissetena, amb formes simples, de prisma rectangular i amb acurada decoració

amb motius vegetals i sanefes. Les seves mides són: 40 cm de llargada, 20 cm d'amplada i 23,5 cm d'alçada. És d'argent daurat i mostra peus en forma de potes de colom (au associada a la llegenda de sant Fortià) que subjecten quatre semiesferes); una petita figura d'aquest ocell la coronava, abans de 1936). La peça va ser elaborada, segons els punxons que s'hi veuen, a obradors de la ciutat de Vic. La tradició torellonca atribueix a la noble Damiata de Vallterra, que va viure al segle XV, el donatiu d'aquest reliquiari en agraïment a la intercessió del sant en la curació de la vista. L'any 1945 va ser restaurada tot i que no es van recuperar les relíquies perdudes a l'inici de la Guerra Civil. Actualment, des de 1999, es conserva a la cripta del santuari marià de Rocaprevera.

La Seu de Manresa és posseïdora de dues arquetes. Serveixen per cobrir la caixa de relíquies dels anomenats Cossos Sants, patrons de la ciutat.

L'any 1372, en haver-se iniciat la construcció de l'església de la Seu, els consellers de la ciutat, amb el recolzament del bisbe Ramon de Bellera, es van desplaçar a Sant Fruitós de Bages per aconseguir les relíquies. El 30 d'agost d'aquell any, amb solemne translació, van aconseguir endur-se les de santa Agnès, sant Maurici i sant Fruitós, i les dels diaques Auguri i Eulogi. Des d'aleshores, sant Maurici –suposat capità màrtir de la legió tebana– fou considerat patró principal, i sant Fruitós –primer bisbe conegut de Tarragona i màrtir– i santa Agnès –donzella romana, també màrtir– van passar a ser patrons secundaris o menys principals.

Les relíquies van estar col·locades en diferents receptacles fins al 1616 quan es va encarregar la primera de les arquetes a l'argenter manresà Anton Lloreda. Dedicat a santa Agnès i sant Fruitós, es tracta d'una coberta d'argent i metall cisellat, repussat, punxonat amb elements de fosa i motlle de forma rectangular i coberta de quatre vessants. Les mides són: 92 cm de llargada, 53,5 cm d'amplada i 84 cm d'alçada. Les dues cares majors contenen les figures de sant Fruitós i santa Agnès al centre, acompanyats pels diaques Auguri i Eulogi. A una de les cares menors hi ha un relleu de la Mare de Déu, envoltada de decoració vegetal i animal, i a l'altre es veu l'escena del Calvari amb Jesucrist crucificat i acompanyat de les figures de la Mare de Déu i l'apòstol sant Joan dempeus i un a cada costat. La coberta, també profusament decorada, conté els escuts de Catalunya i de Manresa en les dues cares més grans de forma trapezoïdal i un querubí repussat a les cares triangulars de menors dimensions. El conjunt és coronat per una elaborada cresteria amb poms distribuïts pel carener. Finalment, els quatre peus que sostenen la peça tenen forma de grius de fosa amb els escuts de Manresa i Catalunya.

Arqueta de santa Agnès i sant Fruitós.

L'any 1653, el mateix artesà va rebre l'encàrrec de fer una segona arqueta que seria dedicada a sant Maurici. Aquesta és molt similar a l'anterior, amb 89 cm de llargada, 54,5 cm d'amplada i 86 cm d'alçada. La caixa, conté les figures de quatre legionaris assignats a la legió tebana, en les seves dues cares majors; en una de les menors, hi ha la figura de sant Maurici davant la ciutat de Tebes, i en l'altra, es representa una escena del judici que va dur el sant al martiri.

L'altre grup interessant d'arquetes, que guarden una certa semblança estilística entre si, es troba a l'eix Vic-Manlleu-Ripoll. Les tres, comparteixen el fet que van ser realitzades en plata fosa, calada, repussada, cisellada, puntejada i, en algun cas, daurada.

L'arqueta vigatana, destinada a les cendres dels màrtirs sant Llucià i sant Marcià, estava situada a l'altar major de l'església de la Pietat d'on va desaparèixer a l'inici de la Guerra Civil. Fou realitzada el 1657 i costejada pel canonge Pere Ramis i el ciutadà Jaume Brunells que en van fer lliurament al Capítol catedralici. La seva fabricació va coincidir, en el temps, amb el reconeixement dels dos màrtirs com a patrons de la ciutat. Les seves relíquies, possiblement portades des de Nicomèdia en un moment que es desconeix, es veneraven des de l'edat mitjana i el llegendari popular els havia fet fills de Vic. El reliquiari tenia forma rectangular d'uns 42 cm x 39 cm. Estava elaborat en argent i era producte d'obradors vigatans segons indicaven els diversos punxons que s'hi veien. A les dues cares

majors, en relleu, hi havia l'escena del martiri dels màrtirs, suposadament vigatans, enmig de les flames i lligats a una columna; els acompanyaven, a cada costat, un dels seus botxins. A cadascuna de les dues cares menors hi havia el cap d'un querubí acompanyat d'ornamentació floral. La tapa era de forma bombada i formada per faixes de secció ovalada; coronava el conjunt una cresteria calada com la que es trobava en cadascun dels angles de la caixa. Aquesta tapa anava subjectada amb la resta mitjançant quatre florons en forma piramidal amb una bola al capdamunt. Els quatre peus tenien forma de dracs alats amb símbols heràldics.

La segona de les arquetes d'aquest conjunt és la dels Sants Màrtirs de Manlleu que, recentment, ha estat identificada entre les peces del Museu Episcopal de Vic (MEV 16638). A finals del segle XVII o principis del XVIII va acollir les relíquies dels anomenats Sants Màrtirs Víctor, Pacífic, Justa i Clara que havien arribat des de Roma i lliurades, el 1680, per un manlleuenc, canonge de la catedral de Vic, a la seva parròquia. Està formada per les planxes d'argent que recobrien una caixa de fusta on en guardaven les restes sacres i va ser realitzada, segons els punxons identificatius disposats en diferents punts, per argenters de Vic. És de plata fosa,

*Arqueta dels Sants Màrtirs de Manlleu conservada al MEV.
Joan Arimany*

calada, repussada, cisellada, puntejada i daurada. Les mides són: 32 cm de llargada, 35 cm d'alçada i 23 cm d'amplada. Té una disposició frontal assenyalada per una cara treballada amb el relleu dels quatre sants, un petit crucifix a la coberta bombada i una imatge de sant Antoni de Pàdua que corona el conjunt. Quatre florons tornejats subjecten la tapa a la caixa. De forma semblant a les arquetes de Vic i Ripoll, als angles té unes treballades cresteries i els quatre peus tenen forma d'urpes felines.

I la tercera d'aquest grup és l'arqueta de sant Eudald de Ripoll. Realitzada l'any 1670, a la qual se li va afegir un bust d'època anterior, sembla ser d'origen olotí segons els punxons que es deuen a l'orfebre Figuerola. És el receptacle de les restes d'aquest suposat màrtir, mort en mans dels arrians al finals del segle VI, conduïdes l'any 978 des d'Ax les Termes; la vila de Ripoll, des del 1004 arran d'una greu sequera i altres calamitats acabades gràcies a la invocació del sant, el va declarar patró. Aquest reliquiari té de 62 cm de llargada, 33 cm d'amplada i 99 cm d'alçada (comptant el bust). És de fusta recoberta de làmines de plata, és decorada amb motius florals, escenes del martiri del sant a les cares frontal i posterior

formades per la plata repussada, i dos querubins, també repussats, envoltats de decoracions vegetals a les cares laterals. Els quatre angles estan acabats amb belles cresteries. La tapa, formada per tres franges decorades, conté una figura d'un infant dret a cada angle i un querubí al centre dels quatre trams centrals. Acaba amb un brocal al qual és subjectat el bust que representa el cap i el pit de sant Eudald.

La darrera de les arquetes d'argent que es pot incloure en aquest article és la de sant Valentí de Navarclles. Aquest sant, venerat des del segle X al monestir de Sant Benet de Bages, va passar a ser patró dels navarclins el 1690. Fou arran del salvament de les relíquies que van fer un veïns de la població durant un incendi al cenobi esmentat esdevingut el 1633. El reliquiari actual és de 1776 i és resguardat a l'església parroquial de Santa Maria de Navarclles des de poc temps després de l'exclaustració de Sant Benet. Les seves dimensions són de 49 cm de llargada, 25 cm d'amplada i 44 cm d'alçada. Mossèn Fortià Solà la va descriure dient que té "forma de sarcòfag de cayent gòtic però ab ornamentació plateresca, és també de plata ab fons de vellut carmesí".

A part de les arquetes esmentades, també cal recordar el reliquiari de Sant Martí de Mura. No es tracta, com les an-

Arqueta de sant Martí de Mura. Fusta policromada

Arqueta de sant Eudald de Ripoll. Argent. 1670.

teriors, d'un treball d'orfebreria sinó que és una arqueta de fusta serrada, tallada i clavada i policromada. En el seu interior conté tres caixes menors amb les relíquies de catorze sants, suposadament màrtirs, portats des de Roma l'any 1680. Els seus noms són Just, Olimpi, Honorat, Leo, Paulina, Benedicta, Desideri, Columbo, Climent, Pròsper, Desideri, Reparat, Donat i Benigna. L'any següent de la seva arribada, essent invocats pel poble de Mura, van acabar amb una greu sequera i foren designats copatrons. Les mides de la caixa són: 45 cm de llargada, 30 cm d'amplada, 52 cm d'alçada (inclosa la tapa de quatre vessants) i un acabat de fusta tallada, de 9,5 cm, en forma vegetal a la part superior. A cadascuna de les dues cares majors, hi ha les representacions a cos sencer de tres dels sants i dos a cadascuna de les cares menors; als quatre

vessants de la coberta hi ha representats la resta dels quatre sants, de mig cos, dins una màndorla formada per la decoració vegetal de la fusta tallada. Els únics dos peus de fusta que conserva tenen, com se sol trobar en aquestes peces, la forma d'urpes felines.

Finalment, dins el context artístic barroc, cal recordar les grans arquas, també d'argent, pensades com a sepulcres de sants. La catedral basílica de Vic llueix, des de 1728, l'obra de l'argenter barceloní Joan Matons que acull el cos de sant Bernat Calbó, bisbe i abat.

Bibliografia

- Arocena, F.M. (2006). "Les urnes (capsae) amb relíquies dels sants" dins El altar cristiano. Barcelona: Centre de Pastoral Litúrgica, p. 35
- Ballbé, M. (2001) Aportació històrica de Mura: pagesos, mestres i tradicions. Moià: Ajuntament de Mura, p. 139-141
- Cunill, S.(1922). "Els reliquiers de les cendres dels Sants Màrtirs IV", Butlletí de la Secció d'Exploracions del Centre Excursionista de Vich, època 2, núm. IV, p. 16-19.
- Bonet, R (1984). Vida i culte de sant Eudald: patró de la comtal vila de Ripoll. Ripoll: Bonet, 49-57
- Dalmases, N. de; Giralt-Miracle, D. (1985) Argenters i joiers de Catalunya. Barcelona: Destino, p. 156-162
- Español, F. ; Yarza, J (2007). El romànic català. Manresa : Fundació CaixaManresa : Angle, p. 165
- Els Comtats d'Osona i Manresa (1999). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Vol. 3, 1ª part, "Doc. 209 B" p. 192
- Gasol, J. M. (1978). La seu de Manresa: monografia històrica i guia descriptiva. Manresa : Caixa d'Estalvis de Manresa, p. 225-232
- Gudiol, J. (1933). Nocions d'arqueologia sagrada catalana. Barcelona: Josep Porté, p. 682-685
- Museu Episcopal de Vic: guia de les col·leccions (2003). Vic: Bisbat de Vic; Ajuntament de Vic; Generalitat de Catalunya , p. 296.
- Sitjes, X. (2001). L'argenteria i l'orfebreria al Bages, segles X-XVIII. Manresa: Centre d'estudis del Bages, p. 14-17
- Solà, F. (1910). Navarces: notes històriques. Manresa: Imp. de D. Vives, p. 99
- Solà, F. (1948). Història de Torelló. Barcelona: Marina, vol. 2, p. 290-193
- Sureda, Marc. «Las reliquias del altar: colección de lipsanotecas del Museu Episcopal de Vic», De Reliquiis, 2010, p. 47-62. VVAA. Inventari General dels Béns Mobles del Bisbat de Vic.